

Dels fragments al mosaic: cultura política federalista i ètica pública al servei d'una postmodernitat humanista

Joan Alfred Martínez i Seguí

Professor de Filosofia del Dret i Filosofia política. Universitat de València

---

1. Arrel de la problemàtica: una Europa amb dèficit d'ànima

Quan, acabada la Segona Guerra Mundial, l'europeisme polític naixent bregava per encetar un procés polític, però també moral, que garantís la pau al Vell Continent, un dels seus pares intel·lectuals, el suís Denis de Rougemont, afirmava sobre les cendres de la ruïna material i espiritual d'Europa: «És amb la pols dels individus cívicament irresponsables que els dictadors fan el seu ciment». Calia, doncs, una ànima cultural a tall de fonament de valors comuns sobre la qual construir unes institucions supraestats, garants d'uns nous estats socials i democràtics de dret i d'un futur benestar socioeconòmic. I allí es trobava l'únic que, llavors, restava en peu: la polièdrica unitat de les diverses fonts culturals europees, sempre enmig d'una fèrtil contradicció en tensió. Tanmateix, en detriment d'un aprofundiment major en aquest vector cultural (del qual la creació del Consell d'Europa i de la seua obra de protecció dels drets humans en fou un primer èxit primerenc), ben prompte, la línia economicista de Jean Monnet imposà la seua primacia pragmàtica, mitjançant l'ús intel·ligent de les forces del mercat a favor de la unió dels interessos econòmics dels estats.

A hores d'ara, a primeries del segle XXI, acuitats per una greu desarticulació ideològica (més real que no el pronòstic taxatiu i deter-

ministra de F. Fukuyama d'un final irremissible de les ideologies), però també per un «xoc de civilitzacions» (S. P. Huntington) que sembla arrossegar-nos cap a una nefasta profecia autocomplida, ens adonem de la manca de falliment en el cultiu de l'ànima europea.¹ Qüestió que es mostra vivament quan, davant dels reptes d'una globalització tendent a la constitució en marxa d'una societat internacional multipolar formada per grans pols d'envergadura continental, l'europeisme polític i la UE, una de les seues principals institucions existents, es veuen atrapatats en la lògica neoliberal i tecnocràtica.

Aquesta ortodòxia liberal, des d'una perspectiva de pensament hegemònic i unidimensional, tot i poder facilitar encara algunes necessàries transformacions econòmiques i financeres encaminades cap a una optimització de la integració europea (mutualització del deute dels estats, harmonització fiscal...), entrebanca en gran mesura abordar tres desafiaments cabdals: 1) L'aprofundiment en la salvaguarda dels drets socials a nivell d'un *Welfare State* de dimensió europea. 2) El desenvolupament de la participació democràtica de la ciutadania europea per mitjà d'estructures federalistes i de subsidiarietat que impulsen, sobretot, el reconeixement de les regions com a tercer nivell de poder polític al si de la UE enfront de la tendència al replegament recentralitzador de l'estat-nació. 3) I, per últim, la maduració d'un model cultural d'«universalisme concret» com a nou sentit comunitari basat en una «comunió en la unidiversitat» (A. Monzon, E. Bea) o «cosmopolitisme de la diversitat compartida» (U. Beck, J. Ramoneda), que permeta integrar la pluralitat social i identitària (tant dels europeus de soca-rel com dels immigrants nouvinguts).²

Així, doncs, la societat postmoderna europea, immersa en una «segona revolució capitalista» vertebradora d'un mercat global més enllà dels mercats estatals, es troba desencantada, fragmentada i vul-

1. Tal vegada aquest siga un dels diagnòstics més recixits del I Congrés Qüestions de Vida Cristiana *Europa: retrobar l'ànima*, celebrat a l'Abadia de Montserrat pel març de 2015, conforme ho expressa ben bé V. VILLATORO a *Europa contra Narcís*, «QVC», núm. 253, novembre de 2015, p. 74.

2. Al respecte, vegeu especialment DD.AA. [M. SEGURÓ i D. INNERARITY, eds.], *¿Dónde vas, Europa?* (Barcelona, Herder, 2017).

La societat postmoderna europea, immersa en una «segona revolució capitalista» vertebradora d'un mercat global més enllà dels mercats estatals, es troba desencantada, fragmentada i vulnerable.

nerable. A l'hora que viu un procés d'uniformització de les mentalitats i d'estandardització creixent dels patrons culturals de la mà d'un relativisme cultural i d'un correlatiu encarrilament dels individus atomitzats envers un darwinisme social, presidit per l'economicisme utilitarista al si d'una societat de consum (A. Giddens, I. Ramonet).

En aquest context, el discurs dominant neoliberal, titllat de «pensament únic», es mostra insensible als puixants processos socioeconòmics de desigualtat i exclusió que ell mateix impulsa pertot arreu i indueix, a més a més, a la silent i progressiva «desactivació» de la capacitat emancipadora de la cultura política i jurídica dels drets humans. Puix que, a tenor de la línia interpretativa sobre la modernitat traçada per Weber i després per Horkheimer i Adorno, l'actual globalització socioeconòmica i tècnica (guiada per la raó instrumental) no s'identifica majorment amb la universalització moral i jurídica dels drets humans, a pesar de ser, ambdós processos, branques del tronc comú modern. Ja que, mentre que la lògica de la primera restringeix i concentra el reconeixement i goig de les llibertats, la segona expandeix i amplia els drets des d'una visió crítica, emancipadora i reivindicativa (J. de Lucas).

Paradoxalment, enfront d'aquesta tendència unificadora que arrossega amb ella mateixa la globalització socioeconòmica i cultural, de forma paral·lela, la sensibilitat postmoderna, aliena i alèrgica als grans relats omnicomprendius, expressa una fascinació per la singularitat cultural, pel que és diferent i divers. És d'ací d'on sorgeix la necessitat imperant de diàleg intercultural i interreligiós entre les distintes comunitats humanes de pertinença identitària, lligada a la preservació i al conreu de les identitats col·lectives. Fet íntimament unit amb el ressorgiment reivindicatiu dels regionalismes, si no dels na-

Paradoxalment, enfront d'aquesta tendència unificadora que arrossega amb ella mateixa la globalització socioeconòmica i cultural, de forma paral·lela, la sensibilitat postmoderna, aliena i al·lèrgica als grans relats omnicomprendius, expressa una fascinació per la singularitat cultural, pel que és diferent i divers.

cionalismes, i amb la regionalització política i administrativa, a mode també de demanda de major participació autònoma dels ciutadans en la gestió dels afers públics.

Així mateix, a l'hora d'afrontar els desafiaments plantejats per aquest marc actual de coordenades, no s'ha de negligir ni el recent fracàs en l'assaig de certes respostes com la del multiculturalisme (que, des d'uns paràmetres massa procedimentals, legalistes i aïlladors dels diferents grups humans en clau relativista, oblida la necessària comunicació intercultural i la importància de la conformació d'una rica i dinàmica ètica pública compartida en l'espai de la societat civil), ni la incertesa angoixant davant l'orientació a seguir en la presa de decisions per part de gestors públics i ciutadans de a peu. Però tampoc cal oblidar els perills apressants de l'ascens del fonamentalisme religiós (sigui de la religió que sigui, no sols de la islàmica), del fal·laç «realisme» neoconservador (abanderat del paradigma de la «postveritat») ni del populisme polític, tant de dreta com d'esquerra, que promou un retorn nostàlgic a la seguretat centralitzadora de l'estat-nació, tot i ser sabedor de la impossibilitat de la seua promesa en un món sempre interconnectat a velocitat de vertigen.

2. Cultura política federalista com a filosofia política de les relacions públiques

Heus ací que, a tall de resposta alternativa a tot plegat, l'aposta per la renovació del binomi federalisme-democràcia podria constituir

Que el federalisme, més enllà d'aplegar a ser una cultura jurídica en el constitucionalisme global, siga, sobretot, en un marc més ampliat, una filosofia política de les relacions públiques *in extenso*.

un factor que, al mateix temps que d'altres de concomitants (com ara la complementarietat entre les formes clàssiques de la democràcia representativa i els mecanismes de democràcia participativa oberta a la corresponsabilitat dels ciutadans en els processos de consulta i presa de decisions públiques), contribuís a projectar, enmig de la postmodernitat hodierna, un horitzó humanista i esperançador en què, per mitjà d'un aprofundiment en la cultura democràtica dels drets humans, la humanitat avancés cap a un major equilibri entre el progrés material i el progrés moral. Així, més enllà fins i tot del marc estatal, el federalisme (cultura política basada en el pacte entre individus i entre col·lectivitats) apareix com una fórmula amb gran potencial d'influència pel que fa a la construcció de nous espais polítics amb vocació continental i, àdhuc, mundial. Noves institucions multilaterals de Dret Internacional Públic que vinguen a compensar la pèrdua de poder estatal i ciutadà en mans d'uns agents econòmics i financers més sovint de perfil difús, els quals fan perillar la consecució progressiva d'una garantia universal dels drets humans i de la democràcia, si no actuen deliberadament en contra.

En aquest sentit, regenerar el binomi federalisme-democràcia requereix, a parer nostre, l'exigència de dues condicions: 1) Que el federalisme, més enllà d'aplegar a ser una cultura jurídica en el constitucionalisme global, siga, sobretot, en un marc més ampliat, una filosofia política de les relacions públiques *in extenso*. 2) Que eixa desitjable interrelació més estreta entre federalisme i democràcia es formule a mode d'un aprofundiment en un humanisme democràtic. Un humanisme democràtic d'inspiració federalista que, alerta!, com a *humus* de valors i principis d'una societat democràtica de caire pregonament plural, no pot aspirar a ser ni un metarrelat totalitzador ni un sistema

unificador (fins i tot en clau repressora), sinó, més aviat, de forma més humil, un instrument privilegiat a fi d'encoratjar i enfortir una postmodernitat «resistent» o «contracultural» (en llenguatge, respectivament, de J. Ballesteros i M. Amalados). Es tracta doncs, de bell antuvi, de *recollir els fragments*, reescrivint la història «a contrapèl» (W. Benjamin) a través de la memòria, la reivindicació i el testimoni. Però també, després, es tracta d'*ordenar els fragments* i d'arribar a compondre un mosaic (un conjunt equilibrat, no un «sistema» tancat), elaborant pacientment una filosofia i una antropologia no reduccionistes, i, d'aquesta manera, sempre obertes a noves aportacions i revisions, en la recerca d'un ordre social flexible, integrador i equitatiu.³

A títol de precedent històric i exponent exemplificador de cara al futur pròxim, aquestes dues condicions són acomplertes plenament per l'anomenat «federalisme integral» d'inspiració personalista i comunitària del segle xx, el qual ben bé podria servir com a base teòrica per al propòsit ací traçat. I això, sense oblidar, no obstant, que el federalisme sociopolític, fins i tot pot remuntar els seus orígens més remots al moment mateix de naixement de la modernitat política de la mà del republicanisme d'inspiració calvinista dels segles xvi al xvii; llavors menystingut i bandejat en oposició al triomf enlluernador de l'Estat centralitzador.

Abans de continuar, nogensmenys, paga la pena constatar en aquestes referències històriques a diferents discursos federalistes l'influx decisiu en ells del que G. Magalhães anomena «l'espiral espiritual» de la tradició cristiana en la història de les idees occidentals.⁴ I, a més, en els autors contemporanis del «federalisme integral», hi podem subratllar el compliment de l'exigència posada per J. Habermas en pro d'una «societat postsecular»: una pràctica rellevant de traduc-

3. Vegeu DD.AA. [August MONZON, Joan Alfred MARTÍNEZ i Emilia BEA, dirs.], *Colligite Fragmenta. Repensar la tradició cristiana en el món postmodern* (València, PUV, 2014); i també, A. MONZON, *El projecte postmodern: del fragment al mosaic*, a *Pensar el tiempo presente. Homage al professor Jesús Ballesteros Llompart* (València, Tirant lo Blanch, t. II, ps. 1191-1197).

4. G. MAGALHÃES, *L'espiral espiritual. Assaig sobre el sentit de la fe cristiana en la història d'Occident*, a «QVC», núm. 253, *op. cit.*, ps. 13-45.

ció secular i d'universalització de valors religiosos per mitjà d'una raó pública pròpia de l'ètica social.⁵ Ja que, com és interessant destacar en Denis de Rougemont o Alexandre Marc, conceptes teològics referits a la fraternitat/caritat a través d'un diàleg contextualitzat i al mateix dogma del misteri de la Trinitat de Déu (que afirma simultàniament la unitat i la diversitat absolutes en relació constant) es veuen reflectits en els postulats de la seua filosofia social i política.

El «federalisme integral» al bell mig del segle xx fou un corrent de pensament nodrit i encapçalat, només finalitzada la Segona Guerra Mundial, per membres de l'extint moviment personalista *Ordre Nouveau* (1931-1938), entre ells: Alexandre Marc, Robert Aron i Denis de Rougemont, als quals s'hi sumaren lluitadors resistents contra el totalitarisme nazi com Henri Brugmans. Tots ells consolidaren i desenrotllaren una visió pròpia de l'activitat humana i, en especial, de les relacions entorn de la *res publica*, amb un sentit ampli de la política. I això, essent fidels a l'exigència filosòfica personalista de compromís encarnat en l'esdeveniment històric. La seua teorització multidisciplinària (ètica, política, jurídica, socioeconòmica...) va estar íntimament entrellaçada amb l'uropeisme militant de la segona postguerra des de la promoció d'un federalisme internacional més enllà de l'estatal. Esforç intel·lectual que determinà la seua influència en el procés de construcció de l'Europa unida. Més tard, ja cap als decennis de 1960 i 1970, se'ls van sumar altres noms com els de Guy Héraud, Ferdinand Kinsky, Dusan Sidjanski, Arnaud, Edmond i Mireille Marc-Lipiansky.

Al si del federalisme integral, ens interessa centrar-nos en l'obra de Denis de Rougemont (1906-1985).⁶ Aquest autor suís ofereix una

5. Vegeu J. HABERMAS *La religión en la esfera pública. Los presupuestos cognitivos para el uso público de la razón de los ciudadanos religiosos y seculares*, a *Entre naturalismo y religión* (Barcelona, Paidós, 2008), ps. 122-155; i també, F. TORRALBA, *Conflicto axiológico y pluralidad espiritual en Europa*, a *¿Dónde vas, Europa?*, op. cit., ps. 217-231.

6. Paga la pena consultar el document titulat *Appel de Barcelone pour une Europe démocratique, régionale, fédérale et écologique*, adoptat el 19 de desembre de 1995 a tall de conclusions del col·loqui *Hommage à Denis de Rougemont*, celebrat a la ciutat comtal durant els dies 18 i 19 de dit mes i any. Vegeu DD.AA., *Régionalisme, fédéralisme, écologisme. L'union de l'Europe sur des bases culturelles et économiques nouvelles. Un hommage à Denis de*

Denis de Rougemont (1906-1985) ofereix una aproximació a la qüestió política, social i jurídica des d'una antropologia filosòfica fundada en la persona lliure i responsable, de forma inextricable, enmig de la comunitat social.

aproximació a la qüestió política, social i jurídica des d'una antropologia filosòfica fundada en la persona lliure i responsable, de forma inextricable, enmig de la comunitat social. Tal orientació fixa, com a tema clau, la pregunta per l'antinòmia complementària entre l'u i el divers, és a dir, la pregunta per la participació i la solidaritat en la vida cívica i política.

La proposta de federalisme integral de Rougemont, des de la separació entre societat civil i Estat, es mostra com una concepció global de l'activitat humana i, en concret, de les relacions públiques, amb un sentit extens de la política democràtica, que abasta així, de forma complementària, tant una dimensió d'allò públic social com una dimensió d'allò públic estatal. Aquesta filosofia política federalista, arrelada alhora en la tradició democratitzadora i llibertària de la modernitat i en l'humanisme d'inspiració cristiana, es defineix com un «contractualisme cooperatiu». Quatre són els seus principis bàsics: autonomia, cooperació-solidaritat, participació i subsidiarietat. Es tracta, per tant, de sumar i unir, en interacció relacional, els engranatges institucionals d'una democràcia liberal i representativa amb els de la novella democràcia participativa. Fet que produiria el resultat de dividir i distribuir en major mesura els poders, així com de difondre les iniciatives i els controls més enllà del quadre institucional i vertical de l'Estat en direcció envers la societat civil d'estructura horitzontal, la qual cosa redundaria en benefici d'uns ciutadans més actius que veurien augmentada la responsabilitat sobre el seu futur.

En l'actualitat, davant d'una societat postmoderna de caràcter «líquid» en Occident (Z. Bauman), davant d'una societat, per tant,

---

Rougemont (Brussel·les, Presses Interuniversitaires Européennes, 1997), ps. 123-124.

marcada per l'aïllament dels individus i l'esmicolament sociocultural dins del consumisme capitalista unificador, davant el creixent utilitarisme sociocultural i la incertesa vital regnant, davant la fal·làcia de paradigmes com el de la «postveritat» i el «posthumanisme», el projecte rougemontià d'aprofundiment en unes estructures sociopolítiques de tarannà federalista requereix, sens dubte, refer el pluralisme democràtic sobre la base d'una consistent ètica pública democràtica, entesa com una «com una mesura humana».

L'esforç constant en profit del diàleg i el consens enmig del pluralisme social ha d'anar acompanyat, d'un costat, d'una visió integradora de la laïcitat (que reconega positivament el paper de la religió en l'esfera d'allò que és públic social, i, per tant, separat estrictament de les institucions de l'Estat). Però també, d'altre costat, ha d'anar acompanyat d'una perspectiva integradora de la varietat d'identitats comunitàries de caire prepolític presents en la societat. És així com, tots plegats, aquests imprescindibles vectors cívics i polítics permetrien articular un mínim comú denominador moral en l'interior de l'àgora o espai públic de la societat civil. En aquesta tasca, Rougemont fou pioner de moltes idees fèrtils per al debat polític i jurídic actual, per exemple: la reivindicació del paper de les regions o entitats subestats com a nivell preferent de la participació ciutadana, la defensa del principi de subsidiarietat o «exacta adequació» en la presa de decisions públiques dins d'estructures federalistes, la proposta de gestió de la diversitat cultural a partir del paradigma de la interculturalitat i de les identitats múltiples i complementàries de cada persona («pluripertinença identitària» a diferents comunitats de sentit que facilita la transversalitat i la comunicació dialògica entre grups socials)...

Aquesta cultura política federalista, ancorada en una sòlida ètica pública de foment de la llibertat responsable de cadascun dels ciutadans, es dirigeix, indefectiblement, a alimentar un prolífic civisme democràtic, a legitimar una universalitat dels drets humans menys abstracta i més arrelada en les realitats culturals concretes i, al remat, a constituir un element axiològic ineludible a l'hora de renovar el contracte polític dels estats democràtics de dret.

Aquesta cultura política federalista, ancorada en una sòlida ètica pública de foment de la llibertat responsable de cadascun dels ciutadans, es dirigeix, indefectiblement, a alimentar un prolífic civisme democràtic, a legitimar una universalitat dels drets humans menys abstracta

3. Bases d'antropologia filosòfica: el personalisme comunitari

Entès de manera reductiva en la seua mera accepció juridicoconstitucional, el federalisme impulsa pragmàticament la reorganització i repartiment del poder estatal, atès que el seu fonament contractualista és de tipus cooperatiu. Ara bé, sense perdre eixa perspectiva politicojurídica, el federalisme integral de Rougemont guia cap a una noció màxima del terme, inspirada en el nucli de valors culturals més genuïns d'Europa: d'una banda, la tensió creadora de l'antinòmia bipolar entre la unitat i la diversitat,⁷ i, d'altra banda, la concepció de la persona humana com a individu dotat de llibertats i, a la vegada, com a ciutadà responsablement compromès amb la societat.

Ací es constata, amb claredat, el vincle que uneix la filosofia del personalisme comunitari amb el «federalisme integral». Les relacions recíproques i els paral·lelismes s'assenten sense solució de continuïtat. L'oposició simultània a l'individualisme (entès com a separació) i al col·lectivisme (entès com a confusió subordinant), conté la clau de la «comunió en la unidiversitat» que sustenta el personalisme comunitari.⁸ Aquesta idea es reforça per un anàleg distanciament al si dels postulats federalistes: rebuig, d'un costat, de l'anarquia negativa del

7. D. DE ROUGEMONT, *L'un et le divers* (1970), a *Oeuvres complètes de Denis de Rougemont*, París, 1994, t. III, vol. II, ps. 239-240.

8. A. MONZON, *Liberalisme, comunitarisme, personalisme*, a *Emmanuel Mounier i la tradició personalista* (València, 2001), p. 68.

L'oposició simultània a l'individualisme (entès com a separació) i al col·lectivisme (entès com a confusió subordinant), conté la clau de la «comunió en la unidiversitat» que sustenta el personalisme comunitari.

liberalisme formal i del separatisme particularista dels nacionalismes excloents; i, d'altre costat, oposició frontal al centralisme homogeneïtzador i a tot règim totalitari qualsevol que siga la seua pretesa legitimitat (nació, Estat, raça, classe social...).

En aquesta interpretació, la filosofia social de Rougemont es defineix a tall d'un «federalisme llibertari d'arrel proudhoniana», no oblidant, doncs, l'ascendència que exerciren sobre ell la tradició cristiana calvinista, l'experiència històrica suïssa i el primerenc federalisme global teoritzat en època contemporània per P.-J. Proudhon.

4. Ètica pública federalista

Les reflexions antropològiques i ètiques de Rougemont entren de ple dins del procés contemporani de «rehabilitació de la raó pràctica». Prova d'això és el seu assaig *Penser avec les Mains* (1936), on, en consonància amb la generació d'intel·lectuals personalistes del decenni de 1930, refusa l'esterilitat del pur idealisme o racionalisme sistèmic i de la seua concomitant fugida d'allò humà que s'expressa en una ètica formalista/procedimental revestida de pretesa imparcialitat i objectivitat. Així, en contraposició, defensa el «principi d'encarnació» del pensament en l'acció humana amb sentit del que és real. Dit d'altra manera, busca ressaltar la primacia de la persona humana a títol individual, però evitant l'aïllament del subjecte mitjançant una exigència d'obertura a la seqüència comunitat-història-identitat, la qual, sense caure en cap classe de comunitarisme premodern, servisca de com-

Es tracta d'una ètica construïda «inductivament» des de l'experiència humana compartida i basada tant en la historicitat dels valors, sempre en procés de renovació, com en la seua actualitat intrínseca o incidència permanent en la societat.

plement necessari al contracte polític en l'articulació de la societat. Tal posicionament fonamenta els valors de forma objectiva en base a arguments fundats en la historicitat de l'experiència intersubjectiva, lluny d'essencialismes metafísics i de legitimacions formals de caire racionalista. Es tracta d'una ètica construïda «inductivament» des de l'experiència humana compartida i basada tant en la historicitat dels valors, sempre en procés de renovació, com en la seua actualitat intrínseca o incidència permanent en la societat.⁹

A *Penser avec les Mains*, Rougemont hi planteja, doncs, reconstruir els fonaments comuns d'una nova cultura indiscutiblement oberta a l'autonomia i la pluralitat modernes, però, alhora, renovadora del «principi d'una moral de la finalitat» o ètica teleològica de ressonàncies aristotèliques, ço és, d'una ètica substantiva de mínims que permeta tant la interacció entre pensament i acció com la recuperació d'una matriu social de caire comunitari.

Aquesta exigència ètica que reclama una nova jerarquia de valors a mode de «mínima i comuna mesura humana» sorgeix així com a contrapès a l'atomització de llenguatges pròpia d'una societat plural moderna. Una «comuna mesura humana», un renascut sentit comú, que, en l'àgora pública d'una societat secularitzada i diversa, funcione

9. B. ACKERMANN, *Denis de Rougemont. Une biographie intellectuelle* (Ginebra, 1996, vol. I), p. 502. Heus ací la necessitat, postulada per la fenomenologia hermenèutica, de plantejar de nou la qüestió radical de la veritat, entesa, no com «objectivitat exterior», sinó com «sentit» sorgit inductivament de l'experiència compartida (intersubjectiva). A. MONZON, *L'herència del segle XX: celebrar la tradició, preparar la utopia*, pròleg a E. BEA, *Testimonis del segle XX* (Barcelona, PAM, 2001), p. 11.

Per a Rougemont, aquesta mínima moral pública en suport de la pluralitat sociocultural requereix per a la seua preservació d'unes institucions a la seua mesura, les quals són les pròpies d'un «federalisme integral».

com a base i punt d'unió de les distintes visions sobre el bé i la veritat sustentades per les ètiques privades.

Eixa «comuna mesura humana», eixa nova moral de la cultura, troba el seu *humus* en allò característic de la unitat de la cultura europea, és a dir, en la defensa de la «persona lliure i responsable» com a finalitat social suprema, com a *telos*, i en el principi de la unió en la diversitat. Cosa que permet instaurar la pluralitat enmig d'una ètica pública unitària, però no unificadora. I, a més, tal proposta ètica plasma, paradigmàticament, un exemple d'universalitat concreta. Ja que, primer en el plànol moral i després perllongant-se en el plànol polític i jurídic per mitjà de la doctrina dels drets humans, genera un marc normatiu interpersonal amb capacitat transcendent més enllà de les arrels culturals i històriques específiques en què ha sorgit. De tal forma que, tot i rebutjar l'abstracció formal, guanya en universalitat en la mesura que aconsegueix el reconeixement raonable de la seva validesa en el debat amb altres visions culturals de la humanitat de projecció equiparable.

A la seua vegada, a parer de Rougemont, aquesta mínima moral pública en suport de la pluralitat sociocultural requereix per a la seua preservació d'unes institucions a la seua mesura, les quals són les pròpies d'un «federalisme integral» a mode d'institucionalisme sociocultural, polític i jurídic.

Aquesta visió institucionalista bastida sobre una sòlida cultura política federalista, dins la qual se situa una ètica pública de mínims, produeix una concepció del dret qualificable de «jusnaturalisme formal» d'empremta calvinista. En aquest sentit, el més recent personalisme hermenèutic de P. Ricoeur s'acosta ben bé a eixa òptica rougemontiana sobre el dret. Puix que el filòsof francès, també de confessió reformada, optimitza d'igual manera aquesta aliança entre Aristòtil i

La finalitat d'una ètica pública de tarannà federalista serà sempre la llibertat de les persones i la realització de llurs vocacions particulars, però mai, per contra, la puixança col·lectiva, la de l'Estat, a l'estil de Hegel quan definia l'ens estatal com a subjecte ètic suprem.

el contractualisme de base platònica quan estableix una diferenciació tripartida entre les idees de bé, justícia i legalitat; o el que seria el mateix, entre les respectives idees d'ètiques privades de màxims, ètica pública de mínims i dret. Ricoeur, com Rougemont amb anterioritat, fixen ambdós l'origen del que és «just» dintre de l'àgora pública en l'àmbit de l'experiència ètica i històrica d'una comunitat social. I, endemés, postulen que eixe ideal ètic de justícia en l'esfera pública sols constitueix un nucli orientador de sentit i una inspiració de valors a l'hora que el poder polític cree dret positiu. Raonament que, en sentit contrari, nega el d'un jusnaturalisme substantiu de caràcter ontològic (com el tradicional de l'Església catòlica), el qual brega per transmetre de forma directa i automàtica la idea completa de bé i felicitat dominant en una societat concreta, més o menys homogènia, envers l'interior del dret positiu que integra el cos polític.

Al remat, cal parar atenció també a la pregonia convicció rouge-montiana que l'ètica tostemps ha de ser entesa com a praxi, com al conjunt de mitjans que dicta una finalitat per tal de poder ser assolida. Només el fi habilita els mitjans justos. Així, la finalitat d'una ètica pública de tarannà federalista serà sempre la llibertat de les persones i la realització de llurs vocacions particulars, però mai, per contra, la puixança col·lectiva, la de l'Estat, a l'estil de Hegel quan definia l'ens estatal com a subjecte ètic suprem.

Tal finalitat ètica reclama unes virtuts i actituds morals que afavoresquen la seua actualització material i donen testimoni d'ella en cada situació històrica. És per això que el pensador suís, en el llindar de la dècada de 1980, a la llum d'un temps històric en què ja s'albiraven de forma emergent els desafiaments de la postmodernitat, enumerà

un llistat de sis valors orientadors d'una ètica pública federalista, a saber:¹⁰

- 1) *La tolerància activa* com acceptació positiva de l'alteritat, del dret absolut a la diferència.
- 2) *El coratge, però també el deure, de ser u mateix*, d'exercir la pròpia vocació personal.
- 3) *L'amor a la complexitat* com a mitjà de la pau i la no-violència.
- 4) *El respecte a allò real*.
- 5) *El sentit de la paradoxa* segons l'estil evangèlic.
- 6) *El sentit de l'humor* que representa una forma de l'esperit de tolerància autèntica, ja que tendeix a desarmar la violència i permet aprofundir en la raó de ser de l'opció contrària. A més, el respecte a allò real en totes les seues facetes va lligat a un sentit agut de la paradoxa, que conté en si mateix un traç de certa ironia congènita.

5. La participació ciutadana

Del més amunt exposat es denota clarament que, en l'obra de Rougemont, l'assumpció personal per part del ciutadà de la importància cabdal de la seua integració fluïda i dinàmica en la vida pública de la societat es converteix en la clau de la salut de tota democràcia. En eixa justa mesura, la idea de virtut cívica i de responsabilitat solidària, que dimana d'ella, rau en el cor de tota participació del ciutadà en la vida pública de la societat democràtica.¹¹

No obstant, en relació amb açò, cal també esbrinar on ubica el pensador helvètic la funció d'autoritat, la qual és necessària per a la preservació no sols de tota ètica privada de màxims, sinó també de tot ideal de justícia pública. Perquè, en darrer terme, és precisament

10. D. DE ROUGEMONT, *Notes pour une éthique du fédéralisme* (1979), en *Oeuvres complètes...*, op. cit., t. III, vol. II, ps. 679-683.

11. Cf. amb J. GOMÀ, *Ejemplaridad pública* (Madrid, Taurus, 2009) i F. TORRALBA, *Lideratge ètic. L'emergència d'un nou paradigma* (Barcelona, Angle Editorial, 2016).

Rougemont parteix de la denúncia del greu error que suposa confondre els termes d'«autoritat» i «poder». Al seu parer, cal diferenciar ambdós conceptes i tenir clar que l'autoritat és una «força espiritual instituïdora», creadora i iniciadora del posterior «poder material instituït».

aquesta funció d'autoritat garant de la moral comunitària, a l'ensem amb el coratge individual de ser persona i, a la vegada, ciutadà conscient, el que determina la praxi d'una ètica del compromís creador, la qual, necessàriament, naix del fur intern de cada persona. Al respecte, Rougemont parteix de la denúncia del greu error que suposa confondre els termes d'«autoritat» i «poder». Al seu parer, cal diferenciar ambdós conceptes i tenir clar que l'autoritat és una «força espiritual instituïdora», creadora i iniciadora del posterior «poder material instituït». Tal convicció permet a l'ètica federalista apuntar tres fonts d'autoritat social en interacció mútua:

- 1) El conjunt de la intel·lectualitat, encarregada de fundar, al voltant de l'eix format per la persona lliure i responsable, una unió del pensament amb l'acció. Una unitat que, sense sacrificar ni al pensament ni a l'acció, mantinga vius «els fins últims», l'estructura teleològica de la persona humana.
- 2) Els dirigents de la societat i, molt en especial, els polítics.
- 3) I la més important i bàsica de totes elles, la vida activa i emprenedora de la societat civil en democràcia, és a dir, el civisme democràtic concretat per mitjà de la participació ciutadana.